

İNKLÜZİV TƏHSİL MƏSƏLƏLƏRİ
ВОПРОСЫ ИНКЛЮЗИВНОГО ОБРАЗОВАНИЯ
ISSUES IN INCLUSIVE EDUCATION

UOT 373.67

İNKLÜZİV TƏHSİL MODELƏRİNİN MÜQAYİSƏLİ TƏHLİLİ

Samirə Ceyhun qızı Novruzova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti magistrantı

ORCID: 0009-0007-9944-0709

E-mail: samira.novruz02@gmail.com

***Açar sözlər:** inklüziv təhsil, əlçatanlıq, təhsildə bərabərlik, müəllim hazırlığı*

***Ключевые слова:** инклюзивное образование, доступность, равенство в образовании, подготовка учителей*

***Key words:** inclusive education, accessibility, equity in education, teacher training*

Son illərdə inklüziv təhsil qlobal səviyyədə təhsil siyasətinin və praktikalarının mərkəzində dayanır. Xüsusilə, təhsilin bütün şagirdlər üçün bərabər imkanlar yaratmaq məqsədi ilə yenidən qurulması həm sosial, həm də pedaqoji baxımdan vacibdir. Qeyri-hökumət təşkilatı olan *Inclusion International* bəyan etmişdir ki, insan hüquqları yalnız hər kəsin cəmiyyətdə tam şəkildə iştirak etmək hüququ əldə etdiyi zaman tam təmin ediləcəkdir. Bu yanaşma, yalnız xüsusi təhsil ehtiyacları olan şagirdlərin deyil, həm də fərqli sosial-mədəni və iqtisadi mühitlərdən gələn şagirdlərin təhsildə iştirakını təmin etməyi hədəfləyir. Müxtəlif ölkələr inklüziv təhsil sahəsində unikal modellər hazırlamışdır. Bu modellər fərqli resurslardan istifadə, idarəetmə yanaşmaları və tətbiqetmə metodları ilə bir-birindən fərqlənir. Bu modellərin müqayisəli təhlili qlobal perspektivdə ən yaxşı təcrübələrin müəyyən edilməsi üçün əhəmiyyətlidir.

Finlandiyada təhsil 2000-ci illərin əvvəllərindən başlayaraq həm beynəlxalq, həm də milli səviyyədə böyük diqqət cəlb edib. Bu marağın bir çox səbəbi var, Finlandiyanın PISA testlərindəki uğuru bunlardan ən önəmlisi hesab edilə bilər. Finlandiya təhsil sistemi inklüzivlik üzrə öndə gələn ölkələrdən biridir.

UNESCO-nun 1994-cü il Salamanca Bəyanatı inklüzivliklə bağlı 92 ölkə, o cümlədən Finlandiya üçün yüksək gözləntilər müəyyənləşdirmişdir. Bu bəyanatın təsiri Finlandiyanın Əsas Təhsil Aktında (1998) və Əsas Təhsil üzrə Milli Tədris Proqramında (2004) öz əksini tapmışdır. Bu sənədlər hər bir uşağın ən yaxın ümumi məktəbdə təhsil almaq və fərdi dəstək almaq hüququ ilə başlamaq ideyasını təqdim edir. Finlandiya sistemində nəzarət deyil, etimad, dəstək və inkişaf ön plana çıxır. Ümummilli imtahanlar və məktəbləri sıralayan siyahılar yerinə, öz-özünü qiymətləndirməyə diqqət yetirilir.

Finlandiya Təhsil Nazirliyi əsas kurikulumları müəllim hazırlığı şöbələri, tədqiqatçılar, məktəb rəhbərləri və müəllimlər ilə əməkdaşlıq edərək yaradır. Əsas kurikulumlar bütün məktəblər üçün ümumi təlimatları müəyyən edir. Hər bir məktəb öz tədris proqramını əsas kurikulum əsasında tərtib edir, bu proqramı məktəbin və hər bir müəllimin illik planlarını, habelə lazım olduqda şagirdlər üçün fərdi təhsil planlarını hazırlamaq üçün istifadə edirlər. Tədris

həmçinin digər mədəniyyətlərdən gələn insanları da nəzərə almalı, şagirdlərin öz mədəni kimliklərinin formalaşmasına və onların Finlandiya cəmiyyətində yerinə dəstək verməlidir. Finlandiya dili və ya İsveç dili (rəsmi dillər) öyrənmək üçün intensiv dil kursları təşkil edilir, eyni zamanda öz ana dillərində təhsil almaq imkanı yaradılır. Yeni gələn tələbələr üçün xüsusi siniflər yaradılır ki, bu siniflər onların Finlandiya təhsil sisteminə uyğunlaşmasını asanlaşdırır. Tələbələr daha çox dəstəyə ehtiyac duyarsa, xüsusi təhsil haqqında qərarlar verilə bilər; bu qərarlar əsasında fərdi təhsil planları hazırlanır və həyata keçirilir. UDL (Universal Design for Learning) prinsipləri tədris planına daxil edilir. Bu mənada, ənənəvi tədris proqramları “əlilliyə” malikdir, çünki onlar yalnız bəzi şagirdlər üçün işləkdir. Şagirdlərin təhsil məqsədləri digərlərindən fərqli ola bilər, lakin ümumi kurikulumun tələblərinə əsaslanır. Hər bir ümumi məktəbdə, adətən müəllimlər və səhiyyə işçilərindən ibarət olan tələbə rifahı qrupu fəaliyyət göstərir. Məktəb rəhbərinin rəhbərliyi altında bu qrup, müəllimlərin bildirdiyi narahatlıqları dəyərləndirir və tələbələrin təhsil alması və inkişafı üçün ən uyğun dəstək tədbirlərini müzakirə edir. Hal-hazırda Finlandiyada dövlətə məxsus yeddi xüsusi ehtiyaclar məktəbi fəaliyyət göstərir. Hər 4 ildən bir Finlandiya hökuməti təhsil inkişafı siyasətini yenidən müəyyənləşdirir və Təhsil Nazirliyi təhsil və tədqiqat üçün bir plan hazırlayır.

1980-ci illərin sonlarında Marşa Forest və onun həyat yoldaşı Cek Pearpoint, Ontario əyalətində, Toronto şəhərində yerləşən Frontier Kollece-də Şimali Amerikadan gəlmiş bir qrup insanla görüş təşkil etdilər. Bu insanlar, əlilliyi olan şəxslər üçün təhsilin Xüsusi Təhsil Modeli çərçivəsində lazımi dərəcədə irəliləmədiyini, həm akademik, həm də sosial baxımdan kifayət qədər inkişafın olmadığını vurğulayırdılar. Toronto görüşündə geniş müzakirələrdən sonra “Inclusion” (inklüzivlik) termini əlilliyi olan şəxslər üçün ən uyğun termin kimi qəbul edildi.

Kanada 10 əyalət və 3 şimal ərazisindən ibarətdir. Əyalətlər və ərazilər təhsil siyasətlərini bir-birindən müstəqil şəkildə inkişaf etdirirlər. Kanadanın bəzi bölgələri, məsələn, Şimal-Qərb Əraziləri (NWT) və Nyu Brunsvik, inklüziv təhsili bütün şagirdlər üçün (əlilliyi olanlar daxil olmaqla) həm nəzəri, həm də praktik olaraq qəbul edib uğurla tətbiq edir. Amma əksər əyalətlər və bölgələr bu modeli yalnız nəzəri olaraq qəbul edib, tətbiqdə Xüsusi Təhsil Modelini saxlayır. Kanada inklüziv təhsil sahəsində təxminən dörd onillik təcrübəyə malikdir və bu, əsasən 1982-ci ildə qəbul edilmiş “*Hüquqlar və Azadlıqlar haqqında Xartiya*” (Ədliyyə Nazirliyi, 1982) ilə başlayıb. Bu səbəbdən Kanada inklüziv təhsil sahəsində geniş təcrübəyə malikdir. New Brunswick kimi bəzi əyalətlərdə bu, *Məktəb Qanununun* dəyişdirilməsi fonunda xüsusi təhsil məktəblərinin ləğvinə səbəb oldu. 1980-ci illərə qədər xüsusi təhsil ehtiyacları (SEN) olan uşaqlar və yeniyetmələr ayrı-ayrı təhsil müəssisələrində təhsil alırdılar. Ancaq 1986-cı ildə New Brunswick Məktəblər Qanununun 85-ci Maddəsi ilə formulə edilmiş “*uyğunlaşdırma vəzifəsi*” tamamilə yeni bir vəziyyət yaratdı: İlk mərhələdə xüsusi təhsil ehtiyacları olan şagirdlər üçün adi məktəblərdə *xüsusi siniflər* yaradıldı. Bu, xüsusi təhsil məktəbləri ilə adi məktəblər arasındakı uçurumu aradan qaldırmaq və şagirdləri yaşayış yerinə ən yaxın məktəbə yerləşdirmək məqsədi daşıyırdı. Bu ikili yanaşma peşəkar səviyyədə də qorundu; xüsusi təhsil məktəblərində çalışan müəllimlər adi məktəblərdəki *xüsusi siniflər* üçün məsuliyyət daşıyırdı. İndi isə xüsusi təhsil məktəbləri ya resurs mərkəzlərinə çevrildi, ya da bəzi hallarda adi məktəb kimi istifadə edilməyə başladı.

Xüsusi siniflərin ləğvini davam etdirmək və bütün şagirdlərin ehtiyaclarını qarşılamaq üçün ilkin dəstək tədbirləri görmək lazım idi. Əsas dəstək müəllimlərə göstərildi. Bu dəstək, köməkçi

müəllimlərin işə qəbul edilməsi, “metod və resurs komandaları” (M&RT) adlanan məsləhət və koordinasiya mərkəzlərinin yaradılması vasitəsilə təmin edildi. M&RT, məktəbdəki siniflərdə müəllimlərə dəstək verir, onlara fərqli təhsil ehtiyaclarını qarşılamaq üçün metodoloji yardım və tədris planları təqdim edir.

İslandiya

1995-ci ildən İslandiya qanunlarında inklüziv təhsil anlayışı mövcuddur, lakin bu, 2008-ci ildə daha dəqiq ifadə edilmişdir. 1974-cü il qanunu təhsilin əsas prinsiplərində böyük dəyişikliklər etdi. Təhsildə bərabərlik təmin edildi: şəhər-kənd bölgüsü, cinsiyyət və fiziki məhdudiyyətlər fərq qoymadan hər kəs üçün bərabər hüquq yaradıldı. Xüsusi ehtiyacları olan bəzi qrupların xüsusi məktəblərdə təhsil alması tələb edilirdi. 1977-ci ildə xüsusi təhsil üzrə ilk qaydalar qəbul edildi. 1990-cı ildə yeni tənzimləmə əvvəlki yanaşmaları tənqid etdi. Tibbi modeldən uzaqlaşıldı: uşaqları fiziki və ya psixoloji qüsurlara görə kateqoriyalasdırmaqdan imtina edildi. 1995-ci ildə xüsusi ehtiyaclar üzrə təhsil ifadəsi qanundan çıxarıldı. Maliyyələşmə kvotalara əsaslandı, məktəblərdə xüsusi ehtiyacı olan şagirdlərə dəstək göstərmək üçün əlavə müəllimlərin təyin edilməsi şagirdlərin ümumi sayından asılı olaraq həyata keçirilir.

2008-ci il Məcburi Təhsil Qanununa (91/2008) əsasən, xüsusi ehtiyaclar üzrə təhsil ifadəsi əvəzinə dəstək sistemi və ya dəstək xidməti anlayışlarından istifadə olunur. 2010-cu ildə qəbul edilmiş tənzimləmə, 2008-ci il qanununu tamamlayaraq, əvvəlki 1996-cı il xüsusi təhsil qaydalarından əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. Bu tənzimləmədə diqqət şagirdlərin çatışmazlıqlarına deyil, onların bacarıqlarına və təhsil mühitinə yönəlib. Məktəblərə, müxtəlifliyə uyğunlaşaraq, bütün şagirdlər üçün bərabər iştirak imkanlarını təmin etmək öhdəliyi qoyulub. Inklüziv məktəb anlayışı isə insani dəyərlərə, demokratiyaya və sosial ədalət prinsiplərinə əsaslanan bir qurum kimi təqdim edilir. Avropa Agentliyinin (2017) İslandiyanın inklüziv təhsil sistemi ilə bağlı son xarici auditində qeyd olunur ki, ölkənin qanunvericiliyi və siyasəti inklüziv təhsil məqsədlərini dəstəkləyir. Inklüziv təhsilin inkişafını əngəlləyən ciddi məsələ maliyyələşmə ilə bağlıdır. Təhsil sisteminin bütün səviyyələrində maraqlı tərəflər, məktəblərin bütün şagirdlərin ehtiyaclarını daha çevik şəkildə dəstəkləyə bilməsi üçün maliyyələşmənin daha elastik bir modelə keçməsinin vacibliyini vurğulayırlar.

Problemin aktuallığı. Inklüziv təhsil bərabər imkanların təmin olunması və sosial ədalətin gücləndirilməsi baxımından vacibdir. Bu sahədə global təcrübələrin öyrənilməsi təhsilin keyfiyyətini artırır.

Problemin elmi yeniliyi. Fərqli ölkələrin inklüziv təhsil modellərinin müqayisəsi yeni yanaşmaların müəyyənəşdirilməsinə imkan yaradır. Bu, daha səmərəli inklüziv strategiyaların formalaşdırılmasına kömək edir

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Müəllim hazırlığı və təhsil mühitlərinin əlçatanlığı inklüziv təhsilin uğurlu tətbiqini təmin edir. Araşdırma təhsil siyasətçiləri və pedaqoqlar üçün faydalı tövsiyələr təqdim edir.

Ədəbiyyat

1. Oğlakçı. M, Amaç. Z Öğretmenlerin gözünden kapsayıcı eğitim: Öğretmen, sınıf ve materyaller, s. 4.

2. Yong-Wook Kim, International Journal of Inclusive Education, Inclusive education in South Korea, s. 2. 2012
3. Markku Jahnukainen, Nina Hienonen, Meri Lintuvuori, and Sonia Lempinen, Inclusion in Finland: Myths and Realities 2023
4. <https://www.unesco.org/en/inclusion-education/need-know>
5. Irmeli Halinen, Ritva Ja̋rvinen, Towards inclusive education: the case of Finland ???
6. Tracey E. Hall, Anne Meyer, David H, Universal design for learning in the classroom, s. 27. 2012
7. Andreas Köpfer & Edda Óskarsdóttir, Analysing support in inclusive education systems – a comparison of inclusive school development in Iceland and Canada since the 1980s focusing on policy and in-school support, 2019
8. Gary Bunch, An Analysis of the Move to Inclusive Education in Canada. What Works. 2015

С.Дж. Новрузова

Сравнительный анализ моделей инклюзивного образования Резюме

Финляндия, Канада и Исландия применяют различные модели инклюзивного образования, способствуя социальной интеграции и индивидуальной поддержке. В Финляндии инклюзия основана на национальной учебной программе, адаптированной к индивидуальным потребностям, в Канаде работают методические и ресурсные команды для поддержки учащихся, а в Исландии система базируется на правовом равенстве, но сталкивается с нехваткой ресурсов. Эти примеры показывают, что успех инклюзивного образования зависит от эффективного законодательства, управления ресурсами и педагогического сотрудничества.

S.J. Novruzova

Comparative analysis of inclusive education models Summary

Finland, Canada, and Iceland implement different models of inclusive education, fostering social integration and individualized support. In Finland, inclusive education is based on a national curriculum adapted to individual needs, while Canada provides methodological support and resource teams to address diverse student needs. In Iceland, the system is grounded in legal equality but faces resource shortages. These experiences show that the success of inclusive education depends on effective legislation, resource management, and pedagogical collaboration.

Redaksiyaya daxil olub: 11.03.2025